

De heilige kus

Aart van Drie

‘Groet elkaar met een heilige kus.’ Met deze opdracht sluit de apostel Paulus een aantal van zijn brieven af (Rom. 16:16; 1 Kor. 16:20; 2 Kor. 13:12; 1 Tess. 5:26). Een soortgelijke instructie wordt in de eerste Petrusbrief gegeven, maar dan enigszins anders geformuleerd: ‘Groet elkaar met een kus als teken van uw onderlinge liefde’ (1 Petr. 5:14) (NBV). Een kus, heilig of niet, is een vorm van intiem contact met het lichaam van een ander. Deze vorm van contact kan diverse vormen aannemen. In de westerse beschaving brengt men bij een kus de mond, lippen, in contact met een deel van het lichaam van de ander: hand, voet, wang of lippen. Een kus kan een uiting van respect zijn, zoals bij het kussen van de voeten, of een uiting van liefde, de mond kussen, waarbij dat laatste al snel als erotisch ervaren kan worden. Aan de heilige kus, zoals Paulus deze aanbeveelt, worden verschillende functies toegekend. Twee functies van de heilige kus wil ik in dit artikel behandelen. In de eerste plaats functioneert de heilige kus als ‘voertuig’ van de Heilige Geest.¹ Deze functie komt vooral in de liturgie tot uiting. Daarnaast functioneert de heilige kus als een ritueel om de geestelijke familiebanden in de gemeente van Christus te versterken.²

De kus in het Nieuwe Testament

Het Griekse woord voor ‘kus’ zoals dat voorkomt in het Nieuwe Testament luidt *philema*, wat afkomstig is van het werkwoord *phileo*. De primaire betekenis van het woord is ‘liefhebben’. Dit werkwoord wordt in het Nieuwe Testament gebruikt in de beschrijving van Judas die Jezus ‘kust’ (Mat. 26:48; Mar. 14:44; Luc. 22:47) en in het verhaal van de vrouw die de voeten van Jezus met olie zalft en ‘kust’ (Luc. 7:45). Dat het woord *phileo* wordt gebruikt voor ‘kussen’ onderstreept het belang van de persoonlijke affectie. Een kus is een expressie van liefde en intimiteit. De kus van Judas vormt als daad van verraad een uitzondering. Een notie van erotiek in het kussen wordt in het Nieuwe Testament niet gevonden.

Adem, leven en geest

Sommige onderzoekers veronderstellen een verband tussen de heilige kus en het doorgeven van de Heilige Geest. Het geven van een kus wordt geassocieerd met de neus en de mond, welke beide betrokken zijn bij de ademhaling. Ademhalen is een essentiële functie van het menselijk lichaam, zo nauw verbonden met het leven dat het Hebreeuwse woord *roach*

en het Griekse *pneuma* zowel ‘adem’, ‘geest’ als ‘leven’ betekenen. Als we bij de schepping van de mens lezen dat God hem de levensadem inblaast, kan dat gezien worden als een goddelijke kus (Gen. 2:7). Door deze kus wordt de geest en het leven in het menselijk lichaam gebracht. Om het leven in de zoon van de vrouw uit Sunem terug te brengen brengt Elisa ‘zijn mond op zijn mond’ (2 Kon. 4:34, NBV). Deze functie van de kus kan men ook vinden in de animistische notie dat de ziel en het leven zich kunnen verplaatsen via de ademhalingsorganen mond en neus. In sommige samenlevingen wordt door het kussen het belang onderstreept van een verbondenheid tussen zielen. De kus wordt vaak gebruikt als een symbool van initiatie bij aanname van nieuwe leden.

In de geschriften van de kerkvaders wordt over de heilige kus gesproken in het kader van de liturgie. Die wordt uitgewisseld na het gebed voor de eucharistie bij de vredewens. De kus wordt dan de ‘kus van vrede’ of simpelweg ‘vrede’ (*pax*) genoemd. Ook werd een nieuwe bisschop na zijn wijding door de kerkleden gekust. Een pasgedoopte ontving eerst een kus van de bisschop en werd daarna door de overige kerkleden gekust. De heilige kus werd in de liturgie dus gebruikt bij gelegenheden waarbij de Heilige Geest een belangrijke rol vervulde. Bij het heilig avondmaal komen de zegeningen van het gebroken lichaam van Christus tot de gelovigen via de Heilige Geest.

Doorgeven van de Heilige Geest

Het vroege christendom ontleende de betekenis van de heilige kus waarschijnlijk aan het evangelie naar Johannes 20:21-23: ‘Nog eens zei Jezus: “Ik wens jullie vrede! Zoals de Vader mij heeft uitgezonden, zo zend ik jullie uit.” Na deze woorden blies hij over hen heen en zei: “Ontvang de Heilige Geest.”’ Deze verzen beschrijven de eerste christelijke wijding. Jezus geeft de Heilige Geest aan zijn discipelen door op hen te blazen. De vraag is natuurlijk: hoe blies hij op hen? Door simpelweg in hun richting te blazen of door over zijn handpalm naar de discipelen te blazen? Hoewel we geen informatie hebben over hoe Jezus geblazen heeft, is het niet uitgesloten dat hij zijn discipelen een voor een gekust heeft en zo de Heilige Geest heeft doorgegeven. De kus wordt immers geassocieerd met het doorgeven van de geest (adem, leven).

In het Nieuwe Testament wordt gesproken over de ‘heilige kus’. Belangrijke functies van deze kus zijn het doorgeven van de Heilige Geest en het bevestigen van de geestelijke familieband tussen broeders en zusters binnen de vroegchristelijke gemeente.

A. van Drie MA, theoloog, doet promotieonderzoek aan de VU naar pastorale zorg bij seksuele problemen.

¹ S. Benko, *Pagan Rome and the early Christians*, Bloomington: Indiana University Press 1986, bijz. 79-102.

² M. Penn, *Performing family: Ritual kissing and the construction of early Christian kinship*, *Journal of Early Christian Studies* 10,2 (2002), 151-174.

Judas kust Jezus.
Ahrweiler, Laurentiuskirche.
Foto: Anton Sinke

Een kus op de mond

Op welk deel van het lichaam kusten de vroege christenen elkaar bij het geven van de heilige kus? Als er vandaag de dag in een kerkdienst een heilige kus wordt uitgewisseld, is dit een kus op de wang, maar daarbij wordt geen recht gedaan aan de symboliek van de kus, namelijk het overdragen van adem of geest. In het vroege christendom kusten de christenen elkaar op de mond, zelfs als het om een gewone begroeting ging. Augustinus vindt er geen doekjes om. Van een heilige kus is volgens hem sprake 'als jouw lippen de lippen van je broeder raken' (*Sermo* 227). De kerkvader Tertullianus merkt op dat dit problematisch kan zijn. In tegenstelling tot de christelijke man die erkent dat het kussen van medechristenen gelijk staat aan het kussen van bloedverwanten, kan een heidense man de kus tussen zijn christelijke echtgenote en een van haar broeders van de gemeente gemakkelijk verkeerd uitleggen (*Ad Uxorem* 2.4.3).

Familie

In de Grieks-Romeinse wereld werd kussen geassocieerd met familierelaties. In een onderzoek van bijna negenhonderd niet-christelijke Griekse of Romeinse referenties naar kussen bleek dat kussen binnen de familie de op een na grootste categorie is (27%). Het kussen van niet met elkaar getrouwde geliefden

(45%) kwam het meest voor. Volgens de klassieke literatuur mochten familieleden niet alleen elkaar kussen, het werd van ze verwacht.³

De vroege christenen pasten de terminologie van verwantschap toe om hun verbondenheid met elkaar door het geloof uit te drukken. Men gebruikte termen als 'broeders en zusters' voor de niet-biologische relatie met medegelovigen. De familie van de christelijke geloofsgemeenschap verving biologische banden, zoals geïllustreerd wordt door Matteüs 12:46-50, waarin Jezus iedereen die de wil van zijn Vader doet tot zijn broer, zuster en moeder verklaart. Veel christelijke auteurs vermelden expliciet dat het christelijke ritueel van de heilige kus een equivalent is van de kus tussen familieleden. Het ritueel van de heilige kus kan de band tussen gelovigen bevestigen. De praktijk van de rituele heilige kus hielp de christenen zo een nieuwe, geestelijke familie te construeren. Elke keer als christenen elkaar kusten werd deze handeling in verband met een familiale context gebracht, met name bij het kussen van een lid van het andere geslacht. Immers, in de omringende cultuur was een niet-erotische kus tussen een man en een vrouw die geen directe familie waren, uiterst zeldzaam. Het ritueel van de heilige kus als bevestiging van de onderlinge band was ook in sociaal opzicht bijzonder: in de dagelijkse praktijk kusten

³ M. Penn, op. cit., bijz. 159.

slaven en vrije mensen elkaar in het algemeen niet. In de christelijke gemeente gebeurde dit wel.

De spanning tussen de culturele normen (het kussen vooral beperken tot familieleden) en de ervaren werkelijkheid (het kussen tijdens christelijke rituelen) kan op twee manieren worden opgelost. Ofwel de normen worden opgerekt zodat ook mensen buiten de familie gekust kunnen worden. Ofwel men herdefinieert degenen die men tijdens christelijke rituelen kust als familie. Bronnen suggereren dat vroeg-christelijke leiders de voorkeur gaven aan de laatste optie.

De kus als uitsluiting

De kus functioneerde niet alleen bij het vormen van een nieuwe familie, maar hielp ook de oude familiebanden te verbreken of te verstoren. Vergelijkbaar met hun niet-christelijke tijdgenoten wisselden vroege christenen vaak een kus uit als een vorm van begroeting. Deze begroetingskus bevestigde het lidmaatschap van de gemeenschap. Zij kon daardoor echter ook functioneren als een instrument van uitsluiting. Gregorius van Nazianze prijst bijvoorbeeld zijn moeder, Nonna, omdat ze nooit zou toelaten dat 'haar hand de hand van een heiden zou aanraken, noch dat haar lippen de lippen zouden kussen van een heidense vrouw, hoe respectabel ook, hoe nauw verbonden ze ook mochten zijn' (Oratie 18.10). Voordat zijn moeder christen was, zou ze zonder enige twijfel haar verwanten hebben gekust. Eenmaal toegetreden tot de christelijke gemeenschap, breekt ze met deze gewoonte door niet langer een kus uit te wisselen met iemand die geen christen is, ongeacht de biologische verwantschap.

Tot slot

De heilige kus heeft voor de eerste christenen diverse functies gehad. Deze kus kon gezien worden als het doorgeven van de Heilige Geest en als een bevestiging van de geestelijke familieband die de gelovigen met elkaar hadden. De verschillende functies hoeven elkaar niet uit te sluiten. Al zal, naar gelang de context, de ene functie meer van toepassing zijn dan de andere.

Met het bovenstaande wilde ik de veelkleurige betekenis laten zien van de heilige kus in de tijd van het Nieuwe Testament en het vroege christendom. In de loop van de geschiedenis is het ritueel van de heilige kus op de achtergrond geraakt. Ik wil niet pleiten voor herinvoering van de heilige kus als algemeen christelijk ritueel. In een tijd met overvloedige berichtgeving over seksueel misbruik binnen de kerk is terughoudendheid op dit gebied gepast.

Gemeenschapsvorming en Sociale Media

Toolkitdag gemeenteopbouw

Internet is het platform bij uitstek waarop mensen met elkaar kennis en emoties kunnen delen. Van oudsher koppelt het internet verstrekkers en zoekers van informatie aan elkaar. Maar sinds het begin van het 3e millennium is daar een nieuwe component bij gekomen: de sociale media. Een nieuwe manier van sociaal netwerken.

Sociale netwerken zijn er in soorten en maten: LinkedIn, Twitter, NUjj.nl, Facebook, YouTube, Hyves, enzovoorts. Mensen delen via deze zogenaamde sociale media wat ze dagelijks meemaken. Dat kunnen wereldschokkende dingen zijn als vliegcrashes, maar evengoed familiebesognes of een favoriet boek. Vanuit de kerken wordt nog weinig met deze manier van communiceren gedaan. Toch zijn er wel plekken op internet waar bezoekers worden uitgenodigd om iedere dag tien minuten een heilige ruimte binnen te treden om hun gebedsleven te onderhouden. Of contactgroepen waar je met andere zinzoekers kunt bloggen over je eigen beleving en manier van geloven. De nieuwe media doorbreken de geëigende patronen en sjablonen van gemeenschapsvorming en kerkopbouw.

Gemeenschapsvorming geschiedt niet langer via het lokale kerkgebouw, maar via een wereldwijd web. Elke zender is ook ontvanger en omgekeerd.

Om de kennis en het gebruik van de sociale media in en vanuit de kerken te vergroten organiseert Luce/CRC in samenwerking met het Werkverband Kerkelijk Opbouwwerk en ISI Media een eendaagse training voor pastorale professionals en kerkelijke opbouwwerkers. Naast reflectie op het medium internet worden aan de hand van best practices mogelijkheden verkend van gebruik van sociale media vanuit de lokale kerken. Aan het einde van de dag hebt u kaders in handen voor een plan van aanpak voor begeleiding van nieuwe initiatieven in de eigen omgeving. De toolkitdag staat onder leiding van informatiewetenschapper Eric van den Berg en theoloog Frank Bosman. In een groep van maximaal 15 deelnemers wordt gewerkt met het nieuwe *Handboek Kerk en Internet*.

Datum: woensdag 11 mei 2011 van 10.00-16.30 uur.

Locatie: Campus De Uithof, FKT, Van Unnikgebouw (zaal 817), Heidelberglaan 2, Utrecht.

Kosten: € 110; € 70 voor WKO-leden en studenten (incl. lunch).

Opgave: voor 25 april via deze website of info@wvko.nl.

Betaling: door verlening van eenmalige machtiging o.v.v. naam, bedrag en rekeningnummer.